
In de hulpklas wordt 'speciaal' gerekend

K. van Voorst van Beest
Pedologisch instituut, Rotterdam

1 inleiding

In Rotterdam is van 1990 tot 1993 het project 'Hulp op Maat' uitgevoerd; één van de zes deelprojecten is de hulpklas (cassette 'Hulp op Maat', 1993. Rotterdam: Dienst Onderwijs). De doelstelling van het project is te komen tot een continuüm van zorg. In de continuümgedachte staat centraal dat de hulp aan de leerling wordt gegeven waar deze nodig is. Dit betekent dat dit soms in het basisonderwijs zal zijn, soms in het speciaal onderwijs en soms in het overgangsgebied tussen basis- en speciaal onderwijs (De Boom, 1991).

De hulpklas in Rotterdam is ontwikkeld als een voorziening in het grensgebied van het basis- en speciaal onderwijs. Het is niet de bedoeling om er een 'nieuw' instituut van te maken. De hulpklas is bedoeld als een van de mogelijkheden om, op den duur, grensoverschrijdend vorm te geven aan de samenwerking tussen speciaal- en basisonderwijs zoals aangegeven in het beleid van 'Weer Samen Naar School' (Wallage, 1993).

Het doel van de Rotterdamse hulpklas is om leerlingen een tijdelijke, intensieve hulp te geven om (langdurige) plaatsing in het speciaal onderwijs te voorkomen.

In deze bijdrage¹ wordt aangegeven welke rekenaspecten uit het speciaal onderwijs toegepast worden bij het rekenonderwijs in de hulpklas. Vanuit de uitgangspunten voor het rekenen in de hulpklas wordt beschreven op welke wijze het onderwijs wordt ingericht met behulp van de methode 'Remelka'. Besloten wordt met een aantal suggesties voor de ontwikkeling van een hulpklas in een samenwerkingsverband.

2 de hulpklas.

In het Rotterdamse model is de hulpklas gekoppeld aan een basisschool waarin de leerlingen, die binnen het reguliere onderwijs onvoldoende geholpen kunnen worden, geplaatst kunnen worden. Hier krijgen de leerlingen een jaar lang full-time een op hun problematiek afgestemde aanpak, die is gebaseerd op de expertise van het speciaal onderwijs.

Gedurende dat jaar wordt, met intensieve orthodidactische en orthopedagogische hulp, gewerkt aan het weer op gang brengen van de stagnerende leerprocessen bij de basisvaardigheden lezen, spellen en rekenen. Na een jaar gaan de leerlingen weer terug naar hun eigen basisschool die vanaf de aanmelding tot de terugplaatsing wordt betrokken bij de behandeling in de hulpklas.

3 de hulpklasleerlingen.

Hulpklasleerlingen komen uit de groepen 3 en 4 van de basisschool. Het zijn leerlingen bij wie - ondanks de zorgverbredingsactiviteiten - het verwerven van een of meer van de basisvaardigheden stagneert. Vaak hebben deze leerlingen als gevolg van faalervaringen weinig zelfvertrouwen, zijn onvoldoende gemotiveerd voor schoolse zaken en hebben een slechte werkhouding: het onderwijsaanbod gaat langs hen heen. Voor de Rotterdamse hulpklas is met behulp van selectiecriteria in termen van toetsscores omschreven aan welke voorwaarden de leerlingen moeten voldoen om in aanmerking te komen voor plaatsing in de hulpklas. Slechts een deel van de hulpklasleerlingen heeft een achterstand opgelopen bij het rekenen, in de meeste gevallen liggen de problemen vooral in het domein van splitsen en automatiseren tot en met twintig. Met de 'Tempotest Rekenen' wordt het didactische rekenniveau van de leerling bepaald.

In het algemeen komt een leerling uit groep 3 al in aanmerking voor plaatsing wanneer het de rekenvoorwaarden onvoldoende beheerst. Bij een leerling uit groep 4 moet echter aan alle selectievoorwaarden voldaan worden. Het 'Diagnostisch Rekenonderzoek van Borghouts-Van Erp wordt gebruikt om een beeld van het rekeninzicht en van de problemen op het gebied van de rekenvoorwaarden te verkrijgen.

In de praktijk blijkt dat het moeilijk is om algemeen geldende criteria voor verwijzing en toelating te formuleren, omdat deze niet alleen bepaald worden door kindkenmerken maar ook door situatiekenmerken. Leerlingen met dezelfde kenmerken zullen op de ene school wel doeltreffend geholpen kunnen worden omdat er voldoende diagnostische en behandelingsmogelijkheden zijn, terwijl een andere school ze vroeger of later naar het speciaal onderwijs zal verwijzen omdat er te weinig zorgverbredingsmogelijkheden voorhanden zijn. De hulpklas is bedoeld voor deze grensleerlingen. Bij het vaststellen van toelatingscriteria wordt geadviseerd rekening te houden met deze aspecten.

4 de hulpklasleraren

Om een intensieve en toch effectieve hulp voor leerlingen te realiseren moet de leraar goed voorbereid worden. In het project 'Hulp Op Maat' is hieraan veel aandacht besteed. Bij de voorbereiding van het werk in de hulpklas zijn hulpklasleraren voor een periode van vier maanden vrij geroosterd. In deze periode worden cursussen gegeven en wordt er heel nauw samengewerkt tussen ontwikkelaars, cursusdocenten, begeleiders, schooldirecteuren en de hulpklasleraren. Voor het rekenen betekende dit dat de leraren vertrouwd werden gemaakt met de methode 'Remelka' en met verschillende diagnostische en remediërende materialen. Tijdens praktijkdagen zijn diverse materialen door de hulpklasleraar uitgeprobeerd, bijvoorbeeld toetsen uit 'Remelka' en 'Kwantiwijzer', maar ook remediërende materialen. Zo werden er bijvoorbeeld van het werken met het rekenrek opnamen gemaakt welke besproken werden tijdens intervisiebijeenkomsten. Op deze wijze werden nieuwe ideeën direct uitgeprobeerd, geëvalueerd en bij gebleken geschiktheid toegevoegd aan de werkwijze in de hulpklas. Tijdens de voorbereidingsperiode hebben de leraren organisatie-modellen ontwikkeld om de rekenles vorm te geven, waarbij de nadruk lag op het instructiemodel en de organisatie van het materiaal (Van Voorst, 1993).

5 uitgangspunten voor het rekenen in de hulpklas

Zoals uit bovenstaande beschrijving van een hulpklasleerling blijkt, kunnen er bij een achterstand op het gebied van rekenen behoorlijke verschillen in rekenniveau zijn. Om leerlingen met een diverse problematiek een verantwoord didactisch aanbod te geven moet een goede afstemming plaatsvinden tussen methodiek, hulpprogramma's, werkwijze en organisatie. Dit stelt nogal wat eisen aan de keuze voor het rekenmateriaal in de hulpklas.

Het leeraanbod moet heel nauwkeurig worden afgestemd op de specifieke behoefte van de leerling, zo zal de ene leerling meer oefentijd nodig hebben en de andere leerling heeft meer behoefte aan specifieke instructie.

In de hulpklas is de keuze gemaakt om de instructie in niveaugroepjes te geven en wordt er eerst begeleid ingeoeft voordat de leerlingen zelfstandig de stof verwerken. Dit betekent dat er zowel bij de instructie, als bij de verwerking van de aangeboden stof differentiatiemogelijkheden moeten zijn om te kunnen aansluiten bij de specifieke behoefte van de hulpklasleerlingen en werkwijze in de hulpklas.

De leertijd wordt zo ingericht, dat wanneer de leerling meer tijd nodig heeft

om zich een bepaalde vaardigheid eigen te maken, daartoe voldoende gelegenheid wordt geboden in de extra leertijd. Naast de dagelijkse rekenlessen is er wekelijks een aantal uren extra leertijd ingeroosterd. Tijdens dit extra uur krijgt de leerling de gelegenheid om de aangeboden stof van de dag af te maken, nog eens op een andere wijze extra te oefenen of extra instructie te krijgen. Dit betekent dat de hulpmaterialen goed moeten aansluiten bij de basismethode. Bij het inzetten van deze materialen moet bij het oefenen van elke specifieke deelvaardigheid zorgvuldig overwogen worden: wat, op welke wijze en hoelang er geoefend moet worden en kan er generalisatie van het geleerde toegepast worden bij een volgend vaardigheid.

Een niet onbelangrijk uitgangspunt ten slotte is de motivatie van de leerlingen voor het rekenen. Veel leerlingen in de hulpklas hebben faalervaringen, door een goed gestructureerd aanbod in kleine stapjes aan te bieden krijgen de leerlingen snel succeservaringen, waardoor zij weer meer gestimuleerd worden voor het rekenen.

De centrale problematiek bij het rekenen van de hulpklasleerlingen ligt vooral in het automatiseren van de sommen. Om echter de leerlingen gemotiveerd en geconcentreerd aan de gang te houden is het belangrijk dat er voldoende variatie en afwisseling is bij het leeraanbod. Op de meeste basisscholen in Rotterdam wordt er gewerkt met realistische methoden waarin de basisvaardigheden en toepassingsgebieden afwisselend worden aangeboden, wanneer de hulpklasleerlingen terug gaan naar de basisschool moeten zij een goede didactische aansluiting vinden. In de hulpklas is er voor gekozen om eerst te zorgen dat de specifieke deelvaardigheden met betrekking tot het automatiseren goed beheerst worden. Pas als de ergste hiaten zijn opgeheven wordt er afgewisseld met geldrekenen en meten. Het klokkijken en de dagen van de week worden tijdens de kringgesprekken geoefend.

6 rekenen met 'Remelka'

didactische aansluiting

De methode 'Remelka' (fig. 1) sluit goed aan bij de uitgangspunten voor het rekenen in de hulpklas, men gaat uit van kenmerken die specifiek zijn voor leerlingen met rekenproblemen. Het programma is gebaseerd op realistische rekenprincipes. Dit heeft als voordeel dat de leerlingen na een jaar rekenonderwijs in de hulpklas een goede didactische aansluiting vinden bij de methoden die op de Rotterdamse basisscholen worden gebruikt. Bovendien wordt 'Remelka' op veel basisscholen in Rotterdam gebruikt als remediërende methode naast 'De wereld in getallen' en 'Rekenen & Wis-

kunde', zodat er bij de terugplaatsing eenvoudig verwezen kan worden naar bepaalde onderdelen uit 'Remelka'.

figuur 1

specifieke afstemming van het leeraanbod

'Remelka' gaat uit van kenmerken die specifiek zijn voor leerlingen met rekenproblemen.² Afhankelijk van het haalbare niveau van de leerling vindt de bewerking van de opgaven op het voor de leerling meest geschikte niveau plaats. Met behulp van de zogenaamde 'doe- en activiteitentoets' kan de hulpklasleraar zelf het niveau van het leeraanbod bepalen voor de specifieke rekenproblematiek bij een leerling. De methode geeft aan welke strategieën en materialen bij bepaalde leerstappen aangeboden worden. Het is van belang dat de leraar de lessuggesties volgt, zoals die in de handleiding worden aangegeven.

eerst basisvaardigheden, dan toepassingen

De methodische indeling van 'Remelka' leent zich goed voor de keuzen die gemaakt zijn in de hulpklas. De methode is zo ingedeeld dat men de toepassingsgebieden kan toevoegen wanneer de leerlingen de noodzakelijke basisvaardigheden beheersen. Dit sluit goed aan bij het uitgangspunt in

de hulpklas waar het werken aan de specifieke basisvaardigheden centraal staat. De totale leerstof is verdeeld over een A-gedeelte, de basisvaardigheden, en een B-gedeelte, de toepassingsgebieden. Met behulp van de verwijzingen die in de handleiding zijn opgenomen kan de hulpklasleraar zelf de leerstofordening samenstellen.

differentiatie

De methode is opgebouwd uit een aantal lesblokken. Zo'n lesblok is een min of meer afgerond geheel en zegt niets over de hoeveelheid tijd die de leerlingen hieraan moeten besteden. In de hulpklas bepaalt de leraar, afhankelijk van het oplossingsniveau en de mogelijkheden van de leerling, hoeveel instructie en hoeveel tijd de leerling voor een bepaalde vaardigheid nodig heeft. Een leerling die meer tijd nodig heeft krijgt hiertoe de gelegenheid tijdens de extra leertijd.

instructie en organisatie

De auteurs van 'Remelka' bepleiten een groepsgerichte instructie ten behoeve van een goede interactie. In de hulpklas wordt eveneens veel waarde gehecht aan een dergelijke aanpak. Faalangstige leerlingen kunnen steun ondervinden van groepsgenootjes. Ook met het oog op de terugplaatsing na een jaar is een dergelijke aanpak van belang. Op de meeste basisscholen wordt immers ook klassikaal instructie gegeven. Elk lesblok in 'Remelka' is als volgt opgebouwd.

Introductie: deze sluit aan bij de werkwijze in de hulpklas, waar elke rekenles met een gezamenlijk rekenspelletje begint om 'warm te lopen'. Daarna gaan de leerling uiteen in niveaugroepjes en krijgen zij korte specifieke instructie. Bij de aanbidding van nieuwe stof ligt de nadruk op concreet handelen met materiaal en staat het verwoorden van de opdracht centraal.

Groepsverwerking: door het werken met materiaal en het verwoorden daarvan is het noodzakelijk dat de leraar dit met alle leerlingen samen inoefent. De leraar heeft op deze wijze direct zicht of de leerling de opdracht begrepen heeft en op welk niveau de leerling de overige oefeningen kan verwerken.

Zelfstandige verwerking: de leerlingen gaan zelfstandig aan het werk met of zonder hulpmateriaal en de leraar geeft aan een volgend niveaugroepje instructie. Een dergelijke aanpak stelt eisen aan de klasse-organisatie. De methode bestaat uit een handleiding met werkbladen. De werkbladen worden gekopieerd en daarvan worden voor elke leerling specifieke werkboekjes samengesteld. Zo zal de ene leerling meer oefenwerkbladen krijgen dan de ander.

Naast de oefeningen op de werkbladen zijn er verschillende suggesties voor rekenspelletjes en ondersteunende oefenmodellen. In de hulpklas is dit

materiaal gekopieerd, geplastificeerd en geordend per deelvaardigheid in de rekenkast. Wanneer een leerling klaar is met een bepaalde taak, moet wachten op instructie of op hulp van de leraar kunnen zij, passend bij het onderdeel waar zij mee bezig zijn, een spelletje of werkblad uit de kast pakken. Een dergelijke organisatie geeft de leraar de gelegenheid om rustig zijn rondjes door de klas te lopen en stelt de leerling in staat om effectief gebruik te maken van de leertijd. Ook gedurende de extra leertijd wordt hiervan veelvuldig gebruik gemaakt.

Overzicht hulpklasjaar 1992/93 Hulpklas: Rotterdam Naam leerling: Jan Ingevuld 05 07 93				
Toelatingsgegevens	1e periode	2e periode	3e periode	4e periode
geboren dd 04 07 84 sch. loopbaan 1-2-2-3				Terug naar 'De Basis' groep 4
Centrale problematiek Rekenen Mondelinge taal Werkhouding				

Rekenen ** Voorwaarden: beheerst Cijferomkering Moeite met koppeling woorden aan symbolen en v.v. Niveau:	Beginsituatie Voorwaarden: be- heerst Remelkatoets: A3 onvoldoende Aanpak: Remelka A3 + rekenrek	Tussendoel A3 en A4 beheerst Aandachtspunten reken met rekenrek Resultaat A4 (12-15) niet geheel geautomatiseerd	Tussendoel A5 beheerst Aandachtspunten - rekenrek - sommen < 10 au- tomatiseren m.b.v. rekenpelletjes, splittingsen, bord- sommen, etc. Resultaat A5 afge- rond	Methode Rekenen & Wiskunde Streefdoel t/m 20 geautoma- tiseerd A5 Remelka Aandachtspunten - sommen < 20 her- halen m.b.v reken- spelletjes, sommen- boekjes - rekenrek niet meer Resultaat t/m A6 afgerond + toepas- singsgebieden
Extra (leer)tijd		Rekenen	Rekenen/monde- linge taal	Mondelinge taal
Werkhouding ** slechte concentratie en motivatie	Beginsituatie matig	Aandachtspunten Afstemming: tempo en concen- tratie	Aandachtspunten Tempo	Streefdoel betere werkhouding
Spec.aandachtspunten komt vaak te laat	contact ouders nu meestal op tijd			

figuur 2: gedeelte overzichtsformulier handelingsplan

7 speciaal rekenen

Wat maakt het rekenen zo speciaal in de hulpklas?

Voor elke hulpklasleerling wordt het rekenaanbod heel planmatig en volgens vaste doelen vastgesteld. Op het overzichtsformulier (fig.3) wordt de leerstof zodanig gefaseerd, dat rekening gehouden wordt met de speciale behoefte van de leerling.

Per periode worden doelen vastgesteld en wordt bepaald hoeveel tijd de leerling aan het expliciet aanleren van een deelvaardigheid kan besteden. Bij het vaststellen van de rekendoelen wordt rekening gehouden met de instructiebehoefte van de leerling en met de afstemming van de leertaak met betrekking tot tijd en hoeveelheid. Doordat het rekenonderwijs zó nauwkeurig aansluit bij het beheersingsniveau van de leerling, is de kans op succes groot en raakt de leerling weer gemotiveerd voor het rekenen.

8 de hulpklas als ontwikkelingsmodel

Om in een samenwerkingsverband een continuüm van zorg te ontwikkelen kan het hulpklasmodel een bijdrage leveren aan een flexibele overgang tussen basis- en speciaal onderwijs. Voor het opzetten van een hulpklas in een samenwerkingsverband is het maken van goede afspraken over de problemen met zorgleerlingen heel belangrijk. Een hulpklas alleen kan deze niet oplossen; het is geen alternatief voor leerlingen die aangewezen zijn op langdurig speciaal onderwijs. Samenwerkende scholen moeten goede afspraken met elkaar maken voor een goede voor- en nazorg van de hulpklasleerlingen.

Het opzetten van een hulpklas vereist een goede voorbereiding in het samenwerkingsverband, waarbij goed gebruik gemaakt moet worden van aanwezige SO-deskundigheid en bestaande hulpklasexpertise. Deze kunnen het uitgangspunt zijn om procedures en werkwijzen te ontwikkelen die goed aansluiten bij de zorgleerlingen in het eigen samenwerkingsverband. Deze processen kosten veel tijd. Een geleidelijke invoering van een hulpklasmodel is aan te bevelen.

Door een dergelijke ontwikkeling van speciale zorg in een samenwerkingsverband op gang te brengen komt de SO-expertise beschikbaar voor preventieve en curatieve hulp voor zorgleerlingen in het basisonderwijs.

noten

- 1 De ontwikkeling van het Rotterdamse model van de hulpklas en resultaten zijn al eerder beschreven (Claessens, Van Voorst van Beest, 1993). Voor een praktijkbeschrijving van een rekenles wordt verwezen naar 'Rekenen in de hulpklas' (Van Voorst, 1993).
- 2 Zie daarvoor de algemene verantwoording 'Remelka' van L. Erich.

literatuur

- Boom, L. de (1991). Hulp Op Maat. In: H. Damen & H. de Boer (red). *Samenwerkingsverbanden Bao-So*. Hoewelaken.
- Claessens, W.J. & C.J. van Voorst van Beest (1993). De hulpklas: op de grens van basisonderwijs en speciaal onderwijs. In: *NIPNVO publikatie: Weer Samen Naar School ... op weg naar 1997*. Assen: Van Gorcum, Dekker & Van de Vegt.
- Dekker, R.F. & L. de Boom (1993). Cassette 'Hulp Op Maat'. Rotterdam: Dienst Onderwijs (interne uitgave).
- Erich, L. (1989). *Het gebruik van 'Remelka' naast de methode 'Rekenen en Wiskunde'* (eigen uitgave).
- Erich, L. e.a. *Algemene verantwoording Remelka*. 's Hertogenbosch: Malmberg (3e druk).
- Erich, L. & J.R. Rijs (1984). Invoeringsprogramma speciaal onderwijs: Remelka, invoeringskatern. 's Hertogenbosch: K.P.C.
- Leij, A. van der & J. Kappers (red.) (1993). *Zorgverbreding, bijdrage uit speciaal onderwijs aan basisonderwijs*. Nijkerk: Intro.
- Stevens, L.M. & W. van Werkhoven (projectleiding) (1992). *Individuele hulp in de klas*. Orthopedagogisch project afstemming. Utrecht: vakgroep Pedagogiek, Universiteit Utrecht.
- Veenman, S., P. Lem, E. Roelofs & F. Nijssen (1992). *Effectieve instructie en doelmatig Klassemanagement*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Voorst van Beest, C.J. van (in druk). *Rekenen in de hulpklas*. *Jeugd, School en Wereld*.
- Voorst, K. van (1993). *Deelwerkplan rekenen*, deelproject H.O.M. Hulpklas. Voorlopig: PI-bijdrage nr. 92. Rotterdam: Pedologisch Instituut.
- Voorst, K. van, W.J. Claessens & S. Feenstra (1993). *Algemeen Werkplan Hulpklas*. Voorlopig: PI-bijdrage nr. 91. Rotterdam: Pedologisch Instituut.
- Wallage, J. (1993). *Concept wetsvoorstel Startwet Weer Samen Naar School*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.